

K NIEKTORÝM SÉMANTICKÝM A KOGNITÍVNYM ASPEKTOM VLASTNÝCH MIEN

MARIÁN ZOUHAR, Filozofický ústav SAV, Bratislava

ZOUHAR, M.: On some Semantic and Cognitive Aspects of Proper Names
FILOZOFIA 2006, No 4, p. 265

The paper deals with the understanding of proper names. Though the theme goes across various disciplines – e.g. semantics, epistemology, psychology – the paper examines only selected semantic and cognitive aspects of the problem. The question runs: How should we comprehend the thesis of understanding a proper name as knowing what the name refers to? What kind of knowledge is involved here? The question is posed within the direct reference theory framework enriched by the notion of singular proposition and the compositionality principle. The distinction between an expression and an utterance of it is accepted and the original question is split up accordingly. As for expressions (as ideal signs), to understand a proper name is to grasp a meaning axiom along the lines of D. Davidson and J. McDowell. As for utterances of expressions, to understand an utterance of a proper name is to know a piece of information concerning the referent of the name; ideally, it is a fact that can be expressed by an identity statement claiming that the referent of the name under discussion is identical with the individual about which the speaker has a mental file at her disposal.

Ústrednou témou tejto state je problematika porozumenia vlastným menám. Nie treba zbytočne zdôrazňovať, že v tejto problematike sa prelínajú rozličné roviny, ktoré majú sémantické, kognitívne, psychologické, sociologické, lingvistické a ďalšie rozmery. Zaujímať ma budú predovšetkým sémantické a kognitívne úvahy, ktoré medzi sebou súvisia pozoruhodnými spôsobmi. Zameriam sa predovšetkým na otázku, ako máme chápať konštatovanie, že rozumieť vlastnému menu znamená vedieť, na čo alebo na koho dané vlastné meno referuje. Akým druhom poznania pritom používateľ jazyka disponuje? Zodpovedanie tejto otázky je mimoriadne dôležité práve pre koncepcie, ktoré vznikli na základe Kripkeho revolty proti štandardným deskriptívnym teóriám vlastných mien (pozri najmä Kripke [13]). Na druhej strane je trochu smutným faktom, že teoretici nasledujúci Kripkeho si túto skutočnosť celkom neuvedomujú, a preto ich koncepcie pôsobia z kognitívneho hľadiska nedôveryhodne. Neponúkajú totiž žiadne vysvetlenie tézy, že rozumieť vlastnému menu znamená vedieť, na čo alebo na koho dané vlastné meno referuje.

Sám som sa pokúsil nasledovať Kripkeho líniu v knihe *Podoby referencie* [21]. Do istej miery som sa v nej zaoberal aj otázkou porozumenia vlastným menám, ale tieto úvahy boli značne povrchné a útržkovité. Teraz sa pokúsim predložiť komplexnejší obraz. Poznámam, že čitateľ nemusí byť oboznámený s prácou [21], aby mohol sledovať nasledujúce úvahy.

1. Náčrt teórie bezprostrednej referencie vlastných mien. Známa filozofická teória hovorí, že vzťah medzi vlastným menom a predmetom, ktorý toto meno pomenúva, teda jeho referentom, je v istom veľmi dôležitom zmysle *bezprostredný*. Túto teóriu môžeme nazývať *teóriou bezprostrednej referencie vlastných mien*. Táto bezprostrednosť má dve podoby.

Na jednej strane platí, že tento vzťah je *konvenčný* v tom zmysle, že existuje iba vďaka tomu, že sa niekto (napríklad jazykové spoločenstvo alebo niektorý jeho člen či členovia) rozhodol zaviesť určitú konvenciu, teda rozhodol sa pomenovať daný predmet príslušným výrazom. Vzťah medzi menom a predmetom nie je sprostredkovaný žiadnym konceptuálnym prvkom; to znamená, že na to, aby daný predmet bol referentom príslušného mena, nemusí mať určitú vlastnosť či vlastnosti, ktoré výraz na základe svojej sémantiky vyžaduje. Všetko, čo je potrebné na zavedenie vzťahu medzi vlastným menom a predmetom, je podľa tejto predstavy obsiahnuté v zavedení jazykovej konvencie; a vznik jazykovej konvencie môže byť – a spravidla aj je – nezávislý od akýchkoľvek vlastností či charakteristík, ktoré výraz na jednej strane a predmet na strane druhej majú alebo by mali mať.

Keď vlastné mená porovnáme s inými, tzv. singulárnymi výrazmi, napríklad zámenami alebo deskripciami, pochopíme, v čom je zásadný rozdiel. Aby predmet mohol byť referentom výrazu „najodvážnejší Slovák“ (resp. referentom jeho použitia v nejakej výpovedi), musí mať vlastnosť *byť najodvážnejší Slovák*, teda musí byť Slovák, musí byť odvážny a zároveň nesmie existovať žiadny iný Slovák, ktorý by bol rovnako odvážny alebo odvážnejší.¹ Ak si však zoberieme určité použitie zámena „on“ v nejakom kontexte, referentom daného použitia bude iba individuum mužského pohlavia, a hovorca, teda autor daného použitia, mal úmysel dané individuum svojím použitím vyčleniť spomedzi ostatných individií.² V oboch prípadoch vstupuje do fixácie referenta daného výrazu, resp. jeho použitia určitý konceptuálny prvok – od potenciálneho referenta sa vyžaduje, aby sa vyznačoval určitými charakteristikami.

Ako to bude v prípade vlastných mien? Akými charakteristikami sa musí vyzna-

¹ Ignorujem teraz prípad Donnellanovho tzv. referenčného použitia deskripcií; pozri [8]. Podľa Donnellana možno deskripciu úspešne referenčne použiť aj na vyčlenenie takého objektu, ktorý nevyhovuje sémantike deskripcie (a ako ukázal Kripke v [12], možno to rozšíriť aj na vlastné mená, ktoré možno použiť v niektorých situáciách na vyčlenenie objektu, ktorý nepomenúvajú). Viacerí autori poukazujú na to, že tento aspekt Donnellanovej koncepcie nie je príliš uspokojivý.

² V prípade zámen a iných tzv. indexických výrazov (napríklad príslovkových určení času alebo miesta) platí, že referujú iba ich konkrétne realizácie, teda výskyty použité v konkrétnom kontexte. Indexický výraz ako taký, teda ideálny znak, ktorý nie je použitý v žiadnom kontexte, nereferuje na nič, keďže kontext použitia je tým najdôležitejším faktorom, ktorý sa podieľa na určení referenta indexického výrazu, resp. jeho použitia. Rozdielom medzi ideálnymi znakmi a ich realizáciami sa tu nebudem zaoberať, hoci ide o nesmierne zaujímavú, no zložitú problematiku. Slovenský čitateľ sa môže o tejto problematike viac dozvedieť v prácach ([5]; [6] a [20]).

čovať individuum, aby bolo referentom napríklad mena „Caligula“? Rozhodne nemusí byť napríklad rímskym cisárom: veď príslušné individuum sa volalo „Caligula“ ešte prv, než sa stalo rímskym cisárom; a nepochybne by sa jeho meno nezmenilo, keby ním v istom okamihu prestalo byť. Navyše dané individuum už nežije, ale konvencia, na ktorej základe sa mu priradilo meno „Caligula“, naďalej pretrváva. Podobnými úvahami by sme mohli odmietnuť množstvo ďalších vlastností. Tento druh charakteristík teda nesprostredkúva vzťah medzi vlastným menom a jeho referentom. Filozofická doktrína, ktorú som spomenul na začiatku, ani neprípúšťa, že vôbec nejaký konceptuálny prvok bude tento vzťah sprostredkovať. Jedna možnosť, ako ju chápať, spočíva práve v tom, že vzťah medzi vlastným menom a určitým individuum je daný čírou konvenciou, teda predmet nemusí mať nejakú špecifickú vlastnosť, vďaka ktorej by tento vzťah existoval a pretrvával.

Tvrdenie, že predmet nemusí mať nijaké špecifické vlastnosti, je však možno trochu silné. Isté vlastnosti predsa musí mať každý predmet. Teraz nejde o metafyzickú tézu, že každý predmet musí mať nejaké vlastnosti, resp. dokonca nekonečne veľa vlastností, keďže každý predmet má buď vlastnosť *byť F*, alebo má vlastnosť *byť non-F*.³ Okrem toho predmet pomenovaný menom *M* má predsa vlastnosť *byť pomenovaný menom M*; keby túto vlastnosť nemal, neexistoval by ani konvenčný vzťah medzi menom a pomenovaným predmetom. Je však dôležité, že túto vlastnosť má nositeľ mena práve vďaka tomu, že bola zavedená príslušná konvencia, ktorá stanovila vzťah pomenovania medzi menom *M* a jeho nositeľom. Ak by konvencia neexistovala, prípadne ak by zanikla, nebude mať ani nositeľ mena *M* príslušnú vlastnosť. Skutočnosť, že predmet takúto vlastnosť má, je teda dôsledkom zavedenia príslušnej konvencie. Vzťah medzi menom a predmetom nevznikol preto, že predmet mal túto vlastnosť. Z nášho pohľadu teda nie je tento druh vlastnosti relevantný. Posledná veta z predchádzajúceho odseku teda platí vtedy, keď si odmyslíme vlastnosti predmetu získané na základe zavedenia príslušnej konvencie.

Druhý aspekt bezprostrednosti vzťahu medzi vlastným menom a predmetom spočíva v tom, že pomenovaný predmet sa považuje za výlučný sémantický obsah daného mena. To znamená, že ak sa dané meno vyskytuje v nejakej vete, resp. jej použití, sémantický obsah danej vety, resp. jej použitia, bude obsahovať ako svoju zložku referent mena. Možno to zdôvodniť nasledujúcou úvahou: Každá gramaticky dobre utvorená veta príslušného jazyka, napríklad slovenčiny, je zmysluplná. Niektoré vety obsahujúce vlastné mená sú gramaticky dobre utvorené, a preto tieto vety budú zmysluplné. Ak je veta zmysluplná, jej význam je daný významami, resp. sémantickými obsahmi výrazov, z ktorých pozostáva, a spôsobom ich usporiadania. To znamená, že každý výraz obsiahnutý v danej vete by mal niečím prispievať do sémantického obsahu celej vety. Ak teda veta obsahuje vlastné meno, musí toto meno niečím prispievať do sémantického obsahu celej vety. Keďže vzťah medzi vlastným menom a jeho referentom je daný čírou konvenciou a keďže vlastné meno nevstupuje do žiadneho iného sémanticky relevantného vzťahu, vlastné meno nemôže prispievať

³ Túto tézu presvedčivo obhajuje P. Cmorej; pozri napríklad ([2]; [3]; [4]).

do sémantického obsahu vety, v ktorej sa vyskytuje, ničím iným iba svojím referentom. Preto sémantickým obsahom vlastného mena je jeho referent.⁴

Keď opäť siahneme po porovnaní s deskripciami, zistíme, že aj v tomto aspekte sa vlastné mená od nich zásadne odlišujú. Deskripcie vyjadrujú akýsi konceptuálny sémantický obsah (ktorý od potenciálneho referenta deskripcie vyžaduje, aby mal určitú vlastnosť alebo vlastnosti), pričom pomocou jednoduchých úvah možno ukázať, že do sémantického obsahu vety budú vždy prispievať práve týmto konceptuálnym sémantickým obsahom. Ak by napríklad zhodou okolností žiadny predmet nemal vlastnosti, ktoré od potenciálneho referenta vyžaduje konceptuálny sémantický obsah deskripcie, nebude to znamenať, že deskripcia sa nedá zmysluplne použiť – aj naďalej sa môže vyskytovať vo vetách a tieto vety budú rovnako zmysluplné bez ohľadu na to, či deskripcii nejaký predmet vyhovuje, alebo nevyhovuje.

Hoci aj zámena vyjadrujú určitý sémantický konceptuálny obsah, tá istá doktrína, ktorá hovorí, že vlastné mená prispievajú do sémantického obsahu zloženého výrazu, v ktorých sa vyskytujú, svojím referentom, zároveň konštatuje, že aj použitia zámien prispievajú do sémantického obsahu použitých viet predmetmi, ktoré sú ich referentmi v danom použití. Dôvody tohto faktu nebudem uvádzať, lebo sú pomerne komplikované a vyžadujú zložitejšiu a odbornejšiu úvahu.⁵ Nech je to teda so zámenami akokoľvek, jedna vec je istá: Vlastné mená nemajú žiadny konceptuálny sémantický obsah, ktorý by vstupoval do sémantického obsahu zložených výrazov, v ktorých sa meno vyskytuje, preto musí do tohto sémantického obsahu prispievať svojím referentom.

Ukázali sme si teda dve stránky doktríny, podľa ktorej je vzťah medzi vlastným menom a pomenovaným predmetom bezprostredný: (i) vzťah medzi vlastným menom a jeho referentom je daný čisto konvenčným rozhodnutím určitej jazykovej komunity; (ii) sémantickým obsahom vlastného mena, ktorým meno prispieva do sémantického obsahu zložených výrazov, v ktorých sa dané meno vyskytuje, je jeho referent a nič iné. Medzi oboma stránkami je určitý dôležitý vzťah, ktorý sa už v našej úvahe vynoril: To, že vlastné meno prispieva do sémantického obsahu svojím referentom, bolo umožnené tým, že vzťah medzi menom a predmetom je čisto konvenčný, a teda okrem referenta neexistuje nič iné, čo by mohlo vstupovať do sémantického obsahu zložených výrazov. U vlastných mien platí bod (ii) práve preto, že je o nich pravdivý bod (i). Zámena predstavujú zaujímavú alternatívu, keďže platí, že vzťah medzi konkrétnym použitím zámena a referentom tohto použitia nie je čisto konvenčný a do hry vstupuje určitý konceptuálny obsah zámena (inými slovami, potenciálny referent musí spĺňať netriviálne podmienky). Ale na druhej strane do sémantického obsahu použitej vety, v ktorej sa dané zámeno vyskytuje, prispieva svojím referentom, nie konceptu-

⁴ V najčistejšej podobe vyjadril túto tézu S. Soames; pozri [19]. U Kripkeho takéto jasné vyjadrenie nenájdeme a čiastočnou motiváciou Soamesovej práce [19] bolo práve doplniť tento aspekt Kripkeho prístupu o teóriu významu naznačenú v hlavnom texte.

⁵ Čitateľ ich nájde v klasických prácach napríklad Davida Kaplana a Johna Perryho; pozri ([11]; [15]; [16]).

álnym obsahom. Táto skutočnosť svedčí o určitej asymetrii medzi oboma aspektmi spomínanej doktríny. Ak o nejakom výraze platí, že vzťah medzi výrazom a predmetom je konvenčný, tak o ňom musí platiť aj to, že do sémantického obsahu prispieva svojím referentom; opačne to však neplatí. Inými slovami, ak vieme, že platí bod (i), automaticky z toho môžeme odvodiť platnosť bodu (ii), ale ak vieme o platnosti bodu (ii), ešte to neznamená, že s istotou bude platiť aj bod (i).

2. Problém. Teraz pripojme k teórii o bezprostrednej referencii vlastných mien iný rozšírený a populárny názor. Význam výrazu je to, čo príslušník danej jazykovej komunity uchopí, ak výrazu, resp. jeho použitiu rozumie. Podľa väčšiny filozofov jazyka to treba chápať tak, že na to, aby človek rozumel vete, resp. jej použitiu, musí vedieť, akú propozíciu vyjadruje. Propozície, ktoré prvá doktrína pripúšťa na základe svojej tézy, že vlastné mená sú bezprostredne referujúce výrazy, a na základe princípu kompozicionality sú v istom dôležitom zmysle singulárne – ich súčasťou je referent vlastného mena vyskytujúceho sa v danej vete. *Singulárna propozícia* je teda propozícia, ktorej zložkou je aspoň jeden predmet – nepozostáva iba z konceptuálnych prvkov. Nebudem sa tu zaoberať problémami tohto chápania propozícií.⁶ Stačí mi skutočnosť, že teoretici bezprostrednej referencie vlastných mien sa takmer unisono hlásia aj k doktríne singulárnych propozícií. Podľa nich teda človek porozumie vete, resp. jej použitiu vtedy, ak vie, ktorú propozíciu vyjadruje. Dôležitou súčasťou tohto poznania je znalosť referenta vlastného mena. Aby rozumel danej vete, resp. jej použitiu, je nevyhnutné (hoci nie postačujúce), aby vedel, na čo meno referuje. Bez tejto znalosti nebude môcť porozumieť danej vete, resp. jej použitiu.

Problém porozumenia vlastným menám, resp. ich použitiam je zo sémantického hľadiska zrejme podružný – aspoň sa tak zdá na základe toho, koľko priestoru sa mu venuje v prácach o referencii a význame vlastných mien. Ak však propozície hrajú pri vysvetlení porozumenia podstatnú úlohu a ak akceptujeme singulárne propozície ako význam viet, resp. ich použitie obsahujúcich vlastné mená, tak musíme jasne vysvetliť, čo znamená rozumieť vlastnému menu.

Zástanca teórie bezprostrednej referencie môže teraz s uspokojením vyhlásiť, že nič jednoduchšie predsa neexistuje. Bude tvrdiť, že príslušník jazykovej komunity rozumie vlastnému menu, ak vie, na čo referuje. Túto banálnu odpoveď môžeme uznať, ale zároveň sa musíme pýtať ďalej, lebo je mimoriadne nejasná. Čo to znamená, že niekto vie, na čo vlastné meno, resp. jeho použitie, referuje? Akým druhom poznania takýto človek disponuje? Zrejme musí vedieť, ktorý objekt spomedzi všetkých ostatných je spojený referenčným vzťahom s daným menom. Lenže znamená to, že vie daný objekt napríklad ostenzívne vyčleniť, a tým ho odlišiť od ostatných predmetov? Alebo to znamená, že musí poznať nejakú jedinečnú deskripciu, ktorej vyhovuje práve tento predmet a žiadny iný? Možno v niektorých kontextoch sa vyža-

⁶ Pojem singulárnej propozície zaviedol D. Kaplan, ktorý navrhol reprezentovať takéto propozície pomocou usporiadaných *n*-tíc; pozri [10]. Problémy takéhoto chápania propozícií podrobne rozoberá B. Jespersen v práci [9].

duje jeden druh poznania a v iných kontextoch zase iný. Môžeme však namietnuť, že tým sa nevyčerpáva zoznam možných situácií. Problém spočíva v tom, že v niektorých situáciách zrejme povieme, že človek rozumie vlastnému menu, resp. jeho použitiu, hoci nemá informáciu ani prvého, ani druhého druhu. Nevie teda vyčleniť individuum ani ostenzívne, ani pomocou jedinečnej deskripcie. Keby sme si dokonca urobili nejaký štatistický prieskum, asi by sme zistili, že tieto prípady sú nezanedbateľné. Často stačí, ak človek má o danom predmete iba všeobecnú informáciu, ktorá platí o mnohých predmetoch, teda nedokáže ho jednoznačne vyčleniť spomedzi ostatných objektov, a predsa sme ochotní uznať, že rozumie danému menu, resp. jeho použitiu.

Čo sa v takom prípade stalo s našou pôvodnou požiadavkou, podľa ktorej rozumiť vlastnému menu, resp. jeho použitiu, znamená vedieť, na ktorý predmet referuje? Nastal pomerne závažný posun, lebo v takom prípade daný človek jednoducho nevie, na *ktorý* predmet meno, resp. jeho použitie referujú, ale nanajvýš vie, na *aký* predmet referujú. Tento posun by sme dokonca mohli indikovať aj v prípade, že pozná nejakú jedinečnú deskripciu, pravdivú iba vo vzťahu k danému referentu a k ničomu inému. Ved' ani v tomto prípade v striktnom zmysle slova nevie, *ktorý* predmet je referentom mena, resp. jeho použitia; nanajvýš môžeme povedať, že vie, *aký* predmet je jeho referentom. Dôsledkom tohto spôsobu uvažovania však bude pomerne prísna požiadavka, ktorú by mala teória porozumenia vlastným menám splniť: Ak chceme, aby človek vedel, *ktorý* predmet je referentom daného mena, resp. jeho použitia, mal by dokázať ostenzívne identifikovať daný predmet, a tým ho vyčleniť spomedzi ostatných predmetov. Okamžite však možno namietnuť, že v takom prípade drvivej väčšine vlastných mien, ktoré s porozumením používame, nebudeme rozumieť v pravom zmysle slova. Dostaneme sa do pozície, v ktorej sa ocitol B. Russell vďaka svojej teórii oboznámenosti a koncepcii pravých vlastných mien. Táto cesta teda nie je celkom schodná.

Zrekapitulujme si situáciu, do ktorej sme sa dostali. Na jednej strane obhajca teórie bezprostrednej referencie vlastných mien a singulárnych propozícií vyžaduje, že ak má človek porozumieť vete, resp. jej použitiu obsahujúcemu vlastné meno, musí vedieť, na ktorý objekt meno referuje. Táto požiadavka však bude splnená iba v prípade, že tento človek dokáže ostenzívne identifikovať referent mena. Vo väčšine prípadov však dokážeme uviesť nanajvýš predmet, na ktorý dané vlastné meno referuje. V mnohých prípadoch totiž poznáme iba nejakú deskriptívnu informáciu o danom predmete – a niekedy je táto informácia jedinečná, teda platí iba o jednom predmete, no niekedy jedinečná nie je a platí o viacerých predmetoch. Stojíme teraz pred vážnym rozhodnutím: Máme pripustiť, že väčšine vlastných mien, resp. ich použitie nerozumieme v pravom zmysle slova, alebo máme pripustiť, že porozumenie vlastným menám spočíva v niečom inom?

V prvom prípade by sme museli vymedziť porozumenie v pravom zmysle slova – čo by určite nebolo ťažké a stačilo by postupovať podobne ako Russell – a museli by sme ďalej charakterizovať, v ktorých prípadoch síce vlastnému menu, resp. jeho použitiu nerozumieme v pravom zmysle slova, ale navzdory tomu v nejakom zmysle

– v akom? – vlastnému menu predsa len rozumieme. Dokážeme totiž úspešne komunikovať, t. j. dokážeme ho zrozumiteľne používať v našich výpovediach a dokážeme rozumieť výpovediam iných. V rozlíšení niekoľkých druhov porozumenia nevidím príliš veľký teoretický prínos, takže tento spôsob uvažovania nie je príliš uspokojivý.

Azda urobíme lepšie, ak pripustíme, že porozumenie vlastným menám spočíva v niečom inom. Zároveň by sme mali v našich úvahách vychádzať z toho, že teória bezprostrednej referencie vlastných mien a teória singulárnych propozícií sa nebudú spochybňovať. Budeme sa teda naďalej pohybovať v načrtnutom teoretickom rámci a otázka znie: Ako máme do tohto rámca začleniť problematiku porozumenia vlastným menám, resp. ich použitiam? Náš hlavný problém spočíva vo vysvetlení faktu, že niekto vie, ktorý predmet je referentom daného mena. Musíme povedať, v čom spočíva toto vedenie a musíme ho nejakو charakterizovať.

3. Vlastné mená a významové axiomy. Doteraz som hovoril o vete, resp. jej použití, a o vlastnom mene, resp. jeho použití. Iste, medzi výrazom a jeho použitím, teda medzi vetou a konkrétnou výpoveďou, v ktorej sa táto veta realizuje v napísanej, vyslovenej alebo myslenej podobe, je zásadný rozdiel. Pod použitím výrazu rozumiem konkrétny výskyt daného výrazu. Termín použitie je prinajmenšom dvojznačný: V jednom zmysle znamená určitý akt vyslovenia, napísania alebo myslenia výrazu; v druhom zmysle znamená produkt takéhoto aktu. Keď hovorím o použití výrazu, mám na mysli práve tento druhý zmysel.

Vráťme sa však k porozumeniu. Keďže rozlišujeme vlastné meno a použitie vlastného mena, asi by sme si mali položiť otázku, v čom – ak vôbec v niečom – sa líši porozumenie vlastnému menu od porozumenia použitiu vlastného mena. Najprv sa teda pozrime na porozumenie vlastnému menu.

Môžeme povedať, že ak ovládame určitý jazyk, rozumieme vetám, ktoré sa dajú v tomto jazyku utvoriť. Možno azda pripustiť, že integrálnou súčasťou porozumenia jazyku je porozumenie aspoň niektorým vlastným menám (pravda, u rôznych členov danej jazykovej komunity nemusí ísť o tú istú množinu vlastných mien; podstatné je to, že každý člen danej jazykovej komunity rozumie aspoň niektorým menám). Čo človek vie v takom prípade? Čo vieme, ak rozumieme menám „Caligula“, „Bratislava“, „Honduras“ alebo „Peter Veľký“? Na pohľad triviálna, a preto prijateľná odpoveď znie: Poznáme nasledujúce významové axiomy daného jazyka:

Výraz „Caligula“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Caligula;

Výraz „Bratislava“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Bratislava;

Výraz „Honduras“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Honduras;

Výraz „Peter Veľký“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Peter Veľký.

V skutočnosti však tieto axiomy nie sú až také triviálne. Axióma, ktorá má formu

Výraz „XY“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum XY

obsahuje dva výskytu výrazu XY: v jednom prípade sa vyskytuje v úvodzovkách, v druhom prípade bez nich. Výraz v úvodzovkách je metajazykovým výrazom a pomenúva určitý výraz – konkrétne výraz, ktorý dostaneme, keď odstránime úvodzovky. Výraz bez úvodzoviek patrí do objektového jazyka a je menom určitého individua (nie je menom výrazu, ako to bolo v prípade výrazu s úvodzovkami). Táto axióma teda konštatuje, že existuje určitý špecifický vzťah medzi určitým výrazom jazyka a konkrétnym predmetom – konkrétne tým výrazom, ktorý je pomenovaný metajazykovým výrazom v úvodzovkách –, a tým predmetom z objektového jazyka, ktorý je označený výrazom bez úvodzoviek.⁷

Prečo nie sú axiómy v tejto forme také triviálne, ako sa na pohľad zdá? Predovšetkým preto, že procedúra „odúvodzokovania“ nie je taká triviálna a samozrejماً. Vyžaduje prechod z jazyka jedného druhu, z metajazyka, do jazyka iného druhu, do objektového jazyka. Vyžaduje sa teda, aby hovorca poznal relevantné vzťahy medzi výrazmi jedného i druhého jazyka. Ak hovorca vie, že „XY“ pomenúva XY, tak vie, že referent výrazu v úvodzovkách pomenúva referent výrazu bez úvodzoviek. A to stačí na to, aby rozumel vlastnému menu, ktoré má vo svojom jazyku.

Dôležité je to, aby sa prvý výskyt výrazu „XY“ odlišoval od druhého výskytu nanajvýš svojimi úvodzovkami. To znamená, že ak prvý výskyt zbavíme úvodzoviek, dostaneme výraz, ktorý je graficky aj foneticky neodlíšiteľný od druhého výskytu. Preto nemôžeme prijať ako správne napríklad nasledujúce axiómy:

Výraz „Marilyn Monroe“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Norma Jean Baker.

Výraz „Norma Jean Baker“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Marilyn Monroe.

Individuové výrazy „Norma Jean Baker“ a „Marilyn Monroe“ sú síce menami tej istej osoby, ale to nestačí na to, aby sme ich v uvedených axiómach svojvoľne zamieňali. Rozumieť výrazu „Marilyn Monroe“ znamená poznať axiómu

Výraz „Marilyn Monroe“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Marilyn Monroe.

A rozumieť výrazu „Norma Jean Baker“ znamená poznať axiómu

Výraz „Norma Jean Baker“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum Norma Jean Baker.

⁷ Takéto davidsonovské významové axiómy pre vlastné mená zrejme ako prvý navrhol John McDowell v [14]. Najnovšie ich vo svojej koncepcii využil R. M. Sainsbury (pozri [18]).

Keby sme pripustili naznačenú substitúciu, presiahli by sme číre jazykové poznanie a museli by sme do hry zapojiť aj mimojazykové poznatky, poznanie mimojazykových faktov.

V tejto súvislosti musíme prijať nejaké rozhodnutie týkajúce sa jedného komplikovaného problému. Ak máme dve rôzne individúa, ktoré majú rovnaké mená, budeme mať dve rôzne axiómy, alebo iba jednu axiómu? Existuje napríklad viacero miest, ktoré sa nazývajú „London“. Máme jednu axiómu v nasledujúcej forme?

Výraz „London“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London.

Alebo máme skôr dve axiómy, ktoré odlišíme indexmi pri výraze „London“ (indexy nie sú súčasťou mena, ale slúžia iba na numerické odlíšenie)?

Výraz „London₁“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London₁.

Výraz „London₂“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London₂.

Inými slovami, tento problém sa v podstate týka otázky, či v našom jazyku máme viaceré vlastné mená, alebo iba jedno meno, ak jestvuje viacero objektov, ktoré nesú graficky a foneticky nerozlíšiteľné mená.

Moja odpoveď bude možno pre niekoho problematická (a ani vo svetovej literatúre nie je príliš populárna). Tvrdím, že každé vlastné meno môže byť menom nanajvýš jedného objektu, takže by sme mali prijať, že v uvedenom prípade budeme mať dve axiómy pre dve rôzne mená „London₁“ a „London₂“.⁸ Zamyslíme sa totiž nad tým, čo by sa stalo, keby sme súhlasili, že ide o to isté meno. Vezmime si uvedenú axiómu:

Výraz „London“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London.

Druhý výskyt výrazu „London“ pomenúva nejaký mimojazykový objekt, kým prvý výskyt je menom jazykového objektu, konkrétne výrazu, ktorý pomenúva daný mimojazykový objekt. Ak máme dva mimojazykové objekty pomenované tým istým menom, nebude jasné, ako máme tejto axióme rozumieť. Máme tvrdiť, že druhý výskyt výrazu „London“ označuje v tejto axióme obe mestá zároveň? Znamená to, že druhý výskyt výrazu „London“ je tu viacznačný alebo že označuje množinu mimojazykových objektov? Druhú alternatívu musíme rozhodne odmietnuť, pretože výraz „London“ je individuové vlastné meno, nie meno množiny. Lenže nemôžeme pripustiť ani viacznačnosť tohto mena. Potom by totiž uvedená axióma stratila svoje opodstatnenie. Sémantická axióma tohto druhu musí jednoznačne určovať význam prísluš-

⁸ Jedným z mála filozofov, ktorí obhajujú túto predstavu, je E. Corazza [7].

ného výrazu. A práve to sa nám pri formulácii našej axiomy nepodarilo. Nie je totiž jednoznačne určené, ktoré z dvoch miest je referentom druhého výskytu výrazu „London“ v danej axiome. Máme teda veľmi oprávnené dôvody prijať menej populárny názor, že v prípade viacerých objektov, pomenovaných graficky a foneticky nerozlišiteľnými výrazmi, máme v jazyku viacero rovnakých výrazov, ktoré musíme považovať za rozličné vlastné mená. Ak preto niekto má vo svojom idiolekte vlastné meno označujúce hlavné mesto Veľkej Británie, bude poznať axiómu

Výraz „London₁“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London₁.

Niektorí iní, ktorí toto meno nepoznajú, môžu poznať axiómu pre vlastné meno označujúce mesto na severe Spojených štátov:

Výraz „London₂“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum London₂.

A niektorí, ktorí poznajú obe mená, budú disponovať znalosťou oboch axiôm.

Keď teda hovoríme o tom, že niektorí rozumie nejakému výrazu, ide o to, že disponujú znalosťou určitej axiomy v uvedenej forme. Ak však niektorí vie, že meno „Caligula“ referuje na Caligulu, neznamená to, že vie, kto alebo čo je Caligula. To sme v podstate odmietli v diskusii o menách „Marilyn Monroe“ a „Norma Jean Baker“. Keby totiž niektorí vedeli, že „Marilyn Monroe“ referuje na Normu Jean Baker, disponovali by netriviálnym poznaním o identite referenta mena „Marilyn Monroe“, poznaním, ktoré ďaleko presahuje informáciu obsiahnutú v axiome, a preto presahuje číre jazykové poznanie. Poznanie axiomy pre meno „Caligula“ teda nevyžaduje, aby hovorca dokázal identifikovať Caligulu aj pomocou nejakého iného prostriedku, napríklad ostentatívne alebo deskriptívne či pomocou iného vlastného mena. Poznatok o tom, kto alebo čo je Caligula, presahuje hranice znalosti jazyka. Zdá sa však, že tento druh znalosti môže byť potrebný v prípade, keď ide o rozumenie použitiu vlastného mena. Môže sa totiž stať, že ak niektorí vie, že výraz „Caligula“ pomenúva Caligulu, nemusí ešte úplne rozumieť konkrétnemu použitiu tohto mena v nejakom kontexte. Inými slovami, poznatok, že výraz „Caligula“ pomenúva Caligulu, je nevyhnutnou, no nemusí byť postačujúcou podmienkou na to, aby sme rozumeli konkrétnemu použitiu tohto mena.

Môžeme teda predbežne uzavrieť, že znalosť axiomy vo forme

Výraz „XY“ zastupuje/označuje/referuje na/pomenúva individuum XY

sa síce dá kvalifikovať ako poznanie určitého výrazu v príslušnom jazyku, nemusí to však stačiť na to, aby daný človek dokázal aj úspešne používať toto meno v niektorých komunikačných situáciách. Inými slovami, znalosť jazyka je síce nevyhnutnou, ale nemusí byť postačujúcou podmienkou na to, aby sme sa dokázali zapojiť do určitej

tých rozhovorov a iných komunikačných aktov. Táto téza je triviálna – a nechcem, aby bola niečím viac. Ľahko si to uvedomíme, keď zoberieme ako samozrejmosť, že ak sa napríklad niekto zapojí do rozhovoru medzi dvoma ľuďmi uprostred ich diskusie, nemusí automaticky rozumieť tomu, čo hovoria. Aby človek dokázal úspešne komunikovať, musí do istej miery poznať aj „pozadie“ témy, o ktorej sa diskutuje. To je triviálny dôsledok faktu, že nijaký rozhovor sa nezačína „od Adama“, ale niektoré veci – pomerne veľa vecí – sa predpokladajú ako dané a jasné. A ak by sa v komunikácii zistilo, že adresát nepovažuje nejakú konkrétnu vec v rozpore s hovorcovým očakávaním za danú, dá sa to ľahko napraviť počas rozhovoru; takúto nápravu však nemožno urobiť v prípade, že adresát a hovorca nič nepredpokladajú ako dané, lebo potom by sa komunikácia ani nemohla začať. Diskutujúci by teda ani nedospeli k okamihu, v ktorom by sa ukázalo, že niektorý z implicitných predpokladov treba dodatočne objasniť.

4. Komunikácia, porozumenie a použitie vlastných mien. Prejdime teraz k porozumeniu konkrétnym výskytom vlastných mien, teda k porozumeniu ich použitiam v objasnenom zmysle. Téza, ktorú sa pokúsim obhájiť v tejto súvislosti, znie: Adresát rozumie konkrétnemu hovorcovmu použitiu daného vlastného mena vtedy, keď pozná určitý relevantný fakt o referente mena; v ideálnom prípade ide o fakt, ktorý možno vyjadriť pomocou výroku o identite, ale v určitých situáciách azda postačí, ak adresát predpokladá fakt, ktorý sa dá vyjadriť subjekt-predikátovou vetou, v ktorej sa dané meno nachádza na mieste subjektu vety. Tieto fakty patria „k pozadiu“ daného rozhovoru a netvoria súčasť jazykového poznania, t. j. znalosti určitého jazyka, jeho výrazov a významových axiém; sú skôr súčasťou faktuálneho, mimojazykového poznania o objektoch, na ktoré sa tieto výrazy vzťahujú.

Na takéto fakty sa pri používaní jazyka často spoliehame. Ved' si vezmeme len takú skutočnosť, že viaceré individua majú graficky a foneticky nerozlišiteľné mená. Spomeňme si na výraz „London“ (resp. jeho poslovenčenú verziu „Londýn“). Ak niekto vyhlási

(1) Londýn je špinavý,

adresát tejto výpovedi neporozumie, ak nebude vedieť, aké meno hovorca realizoval v tejto vete. Inými slovami, adresát musí predpokladať, že ide o výskyt mena v komunikačnom reťazci, ktorého počiatok, akýsi krst, sa odlišuje od počiatku iného komunikačného reťazca, ktorý tvorí pozadie napríklad používania výrazu „Londýn“ ako označenia amerického mesta. A čo musí adresát poznať, aby vedel, do ktorého komunikačného reťazca má začleniť daný výskyt mena „Londýn“ v našom použití vety (1)? Musí zohľadniť nejaký poznatok, ktorý odlíši anglický Londýn od amerického Londýna. Práve tento poznatok bude tvoriť „pozadie“, resp. súčasť „pozadia“ danej komunikácie.

Keď som pri formulácii problému, o ktorom hovoríme, povedal, že najdôležitejšou výzvou je objasniť, čo to znamená, že človek vie, na ktorý predmet vlastné meno

referuje, keď danému menu rozumie, mal som na mysli práve to, že človek by mal vedieť nejako vymedziť referent daného použitia mena. V *Podobách referencie* som ponúkol odpoveď, ktorá síce vyhovovala sledovaným cieľom, ale nie je celkom uspokojivá, ak sa na ňu pozrieme zo širšej perspektívy. Odpoveď znela: Človek rozumie danému použitiu vlastného mena, ak vie, ktoré vlastné meno (ako ideálny znak) sa v danej realizácii uplatnil. Neobjasnil som však, v čom spočíva tento druhý typ poznania, teda hovorcovo či adresátovo poznanie toho, ktoré vlastné meno sa realizovalo. Používateľ jazyka musí predsa vedieť nejako rozlíšiť, či sa použila realizácia toho ideálneho znaku „Londýn“, ktorý referuje na britský Londýn, alebo realizácia toho ideálneho znaku „Londýn“, ktorý referuje na americký Londýn. Túto medzeru sa teda teraz pokúšam vyplniť pomocou tézy, ktorú som uviedol na začiatku tejto časti.

Poznamenávam, že táto potreba nevzniká iba v prípade, že používateľ jazyka má vo svojom idiolekte dve rovnako znejúce a vyzerajúce vlastné mená. Ide o problém, ktorý je podstatne širší. Predstavme si, že adresát má vo svojom idiolekte jeden výraz „Londýn“, nech ide o vlastné meno britskej metropoly. Hovorca vysloví vetu (1), pričom použije realizáciu výrazu (ideálneho znaku) „Londýn“, ktorý referuje na britskú metropolu. Ako adresát porozumie hovorcovej výpovedi? Určite jej porozumie správne, ak pochopí, že sa v nej hovorí o tom Londýne, ktorého meno má aj on vo svojom idiolekte a pripisuje sa mu vlastnosť *byť špinavý*. Lenže – a to je kľúčová vec – toto porozumenie sa dosiahne iba vtedy, keď sa adresát odváži na smelý *predpoklad*, že hovorca použil také meno, ktoré referuje na ten a ten predmet, britský Londýn. Ide o predpoklad a podobné predpoklady robíme v podstate neustále. Aby sa pravdivosť tohto predpokladu stala čo najpravdepodobnejšou, adresát musí disponovať takou znalosťou, ktorá spojí „jeho Londýn“ s „hovorcovým Londýnom“. Iba vtedy bude vedieť správne usúdiť, ktoré vlastné meno hovorca vo svojej výpovedi použil.

Pokúsme sa teda objasniť, čo vlastne znamená povedať, že používateľ jazyka vie, kto alebo čo je referentom daného vlastného mena, resp. jeho použitia. Uvidíme, že nestačí disponovať nejakým (akýmkoľvek) poznatkom o referente mena, ale že si to vyžaduje určitý „správny“ druh poznania, relevantný z hľadiska danej situácie.

Predstavme si situáciu, v ktorej rozprávajú dvaja ľudia – nazvime ich „Alfréd“ a „Barbora“ – a k ich rozhovoru sa uprostred pridá tretia osoba; nech sa volá „Cyril“. Predmetom rozhovoru je syn prvých dvoch ľudí. Jeden z nich vysloví vetu

(2) Filip dnes zapálil chvost susedovej mačky.

Barbora vie zmysluplne reagovať a dokáže formulovať ďalšie výpovede o svojom dieťati. Lenže ako na tom bude Cyril? Porozumie danej výpovedi? Myslím, že najlepšou odpoveďou bude: Do istej miery rozumie. Nedá sa však presne určiť, do akej miery. Je jasné, že dokáže aspoň čiastočne zmysluplne reagovať na danú výpoveď vety (2). Môže položiť zmysluplné otázky obsahujúce meno „Filip“ („Čo Filip urobil potom?“), formulovať zmysluplné zvolania („Filip musí byť blázon!“) alebo tvrdenia („Filip by mal navštíviť psychiatra“). Ani jedna z týchto reakcií by nebola možná,

keby Cyril danej výpovedi nerozumel. Ak Cyril pociťuje absenciu niečoho, nie je to absencia porozumenia, ale skôr absencia nejakých informácií. Všimnime si, že prirodzenou reakciou človeka, ktorý zasiahne do rozhovoru dvoch ľudí, nebude otázka „Čo znamená veta ‚Filip dnes zapálil chvost susedovej mačky?‘“ alebo otázka „Čo znamená výraz ‚Filip?‘“, ale skôr otázka „Kto (alebo čo) je Filip?“. Cyril teda bude použitiu vety (2) rozumieť aspoň do istej miery, hoci nebude môcť obohatiť rozhovor rozmanitými druhmi reakcií na tvrdenia a otázky Alfréda a Barbory.

Na čom stojí aspoň takéto elementárne porozumenie danej výpovedi vety (2)? V prvom rade kompetentný používateľ slovenčiny, ktorý pozná syntax jazyka, vie, že výraz „Filip“ je podstatné meno, keďže vo vete stojí na subjektivej pozícii (predpokladajme, že ostatným slovám hovorca rozumie a dokáže identifikovať syntaktickú stavbu vety). Ďalej bude zrejme vedieť, že výraz „Filip“ je vlastné meno, ktoré obyčajne označuje osoby mužského pohlavia. A napokon z použitia vety (2) sa dozvie, že niekto menom „Filip“ vykonal určitý čin. Cyrilovo informačné „pozadie“ je síce chudobné, ale stačí na to, aby sa dokázal zapojiť do prebiehajúcej diskusie. Navyše, pri používaní vlastných mien môžeme využiť veľmi silný identifikačný prostriedok. Jednoducho vie, že Filip je osoba (pravdepodobne mužského pohlavia), o ktorej sa Alfréd a Barbora momentálne rozprávajú a označujú ju svojimi realizáciami mena „Filip“. Čo to znamená? Znamená to, že svoje použitia mena „Filip“ môže oprieť (napríklad) o nasledujúcu vetu o identite, ktorá tvorí súčasť jeho informačného „pozadia“:

(3) Filip je človek, ktorého Alfréd a Barbora označujú svojimi použitiami mena „Filip“.

Táto informácia je pomerne silná, lebo možno predpokladať, že jej vyhovuje iba jeden nositeľ mena „Filip“. Iste, netvrdím, že Cyril musí byť schopný artikulovať svoju informáciu v takejto podobe. Stačí, ak dokáže svoju informáciu formulovať v akejkoľvek vhodnej podobe. Jeho informačné „pozadie“ je teda dostatočne bohaté na to, aby dokázal zasiahnuť aspoň do niektorých rozhovorov. Túto situáciu teda môžeme uzavrieť konštatovaním, že Cyril rozumie týmto použitiam vlastného mena „Filip“, keďže pozná určitý relevantný fakt týkajúci sa referenta mena – fakt, ktorý sa dá vyjadriť pomocou výroku o identite. A to je v podstate téza, ktorú som uviedol na začiatku tejto časti.

Čo by sa stalo, keby informačné „pozadie“ týkajúce sa používaného mena „Filip“ zostalo pre Cyrila prázdne? Jednoducho by nerozumel použitiu vety (2), pričom jeho nerozumenie by bolo pomerne radikálne. Nedokázal by formulovať žiadnu reakciu, azda okrem otázky, čo znamená dané použitie vety (2).

Skomplikujme situáciu štvrtým hovorcom, Dušanom. Dušan vyhlási:

(4) Filip je terorista.

Predpokladajme, že Alfréd a Barbora majú vo svojom informačnom „pozadí“

vhodnú informáciu, ktorá spojí konkrétne meno „Filip“ v ich idiolekte s Dušanovým menom „Filip“ v jeho idiolekte. Na základe určitých faktorov, napríklad predchádzajúcich rozhovorov, si uvedomia, že Dušanovo použitie mena „Filip“ je prvkom v komunikačnej sieti, na ktorej počiatku stojí konkrétny človek (napríklad Dušanov brat). Zdá sa, že ak Alfréd a Barbora nebudú mať žiadne problémy s porozumením Dušanovmu použitiu vety (4), bude to práve preto, že ich informačné „pozadie“ obsahuje informáciu odlišujúcu jedného Filipa, ich syna, od druhého Filipa, Dušanovho brata.

Ako sa v celej situácii zachová Cyril? Predpokladajme, že o Dušanovom bratovi nič nevie, dokonca ani to, že Dušan má nejakého brata. Ak Cyril podnikne nejaký krok v ďalšej diskusii, bude to krok mimoriadne špekulatívny. Prvá vec, ktorú musí rozhodnúť, je otázka, či Dušan hovorí o tom istom Filipovi ako Alfréd s Barbarou. Je však zjavné, že nedisponuje žiadnymi konkrétnymi informáciami, ktorými by sa mohol pri rozhodovaní riadiť. Nech sa rozhodne akokoľvek, bude iba špekulovať. Istú mieru porozumenia mu však treba priznať. Jeho informačné „pozadie“ obsahuje vetu

(5) Filip je človek, ktorého Dušan (a Alfréd s Barbarou) označujú svojimi použitiami mena „Filip“.

Do istej miery mu to síce umožní pokračovať v komunikácii, ale má značne obmedzené možnosti, ako do rozhovoru zasiahnuť. Istý čas by teda dokázal v rozhovore pokračovať, ale raz by zrejme musel kapitulovať. Stalo by sa tak v prípade, že by sa predmetom rozhovoru medzi Alfrédom, Barbarou a Dušanom stali obaja Filipovia. S najväčšou pravdepodobnosťou by to Cyril ani nepostrehol a keby to aj postrehol, stratil by akýkoľvek vhodný nástroj na odlišenie dvoch rôznych realizácií mena „Filip“; nevedel by, či dané použitie mena „Filip“ je ďalším prvkom v komunikačnom reťazci, ktorý nadväzuje na pôvodné Alfrédovo a Barborino používanie mena „Filip“, alebo či patrí k reťazcu, ku ktorému prispieval svojimi použitiami mena „Filip“ Dušan.

Hlavnou otázkou, ktorou sa zaoberáme v tejto stati, je problém, akým druhom poznania človek disponuje, ak vie, na čo alebo na koho referuje dané vlastné meno, resp. jeho použitie. V tretej časti sme ukázali, o aké poznanie ide, ak vieme, na koho alebo na čo referuje určité vlastné meno – poznáme určitú významovú axiómu. V konkrétnych komunikačných aktoch však takéto poznanie nestačí (ako to možno ľahko vidieť aj na uvedenej situácii – ak Cyril pozná významové axiómy pre obe mená „Filip“, príliš to jeho porozumeniu nepomôže). Zdá sa, že pri konkrétnych komunikačných aktoch musí človek disponovať špecifickým druhom poznania, ktoré sa pokúsim načrtnúť.

Na to, aby človek úspešne dokázal komunikovať a používať vlastné mená, musí dokázať svoje poznatky o predmetoch spojiť, ak sa vyskytnú v určitej komunikácii, s ich vlastnými menami. Môžeme si predstaviť, že Cyril v skutočnosti pozná Dušanovho brata, vie, ako sa volá, a má o ňom množstvo ďalších informácií; môžeme dokonca pripustiť, že ho osobne pozná, takže vo vhodných kontextoch a situáciách by ho vedel identifikovať aj ostenzívne. Žiadny z týchto poznatkov mu však v uvedenej

komunikačnej situácii nie je nič platný, keďže si ich nedokáže spojiť s danými použitiami mena „Filip“. Môžeme si to predstaviť zhruba takto: Cyril má medzi svojimi poznatkami určitý súbor,⁹ ktorý sa týka Dušanovho brata; v tomto súbore sú obsiahnuté všetky informácie, o ktorých vie, že sa Filipa týkajú (analogicky bude mať k dispozícii mnohé ďalšie súbory, pričom každý z nich bude obsahovať všetky informácie, o ktorých vie, že sa týkajú konkrétnej osoby alebo veci, pričom pre každý súbor existuje práve jedno takéto individuum). Ak sa Cyril dozvie Dušanovu informáciu, že Filip je terorista, jednoducho nevie, ktorý súbor má otvoriť a vložiť doň túto informáciu. Neurobil príslušné rozhodnutie, ktoré by mu umožnilo prepojiť určitú sadu informácií z rozhovoru s informáciami, ktoré už má k dispozícii. Na to, aby sa stal plnohodnotným účastníkom rozhovoru, musí v prvom rade vedieť takto prepojiť informácie (samozrejme, nemusí to na úspešnú komunikáciu stačiť; podobnú požiadavku musia splniť aj ostatní účastníci rozhovoru a navyše všetci musia aktivovať tie súbory, ktoré sa týkajú tej istej osoby). Podstatná bude teda informácia, ktorá prepojí aktuálne použitie mena „Filip“ s konkrétnym súborom. Ak sa tak stane, Cyril bude môcť využívať celú informačnú zásobu, ktorú má k dispozícii, a to mu umožní plnohodnotnejšiu účasť na rozhovore a formuláciu plnohodnotnejších tvrdení. Zdá sa, že informácia obsiahnutá vo vetách (3) a (5) nie je tým, čo by umožnilo požadované prepojenie medzi informačným súborom a aktuálnou komunikačnou situáciou. Cyril preto síce dokáže do istej miery zasiahnuť do rozhovoru a dokáže do istej miery porozumieť Alfrédovým, Barboriným a Dušanovým výpovediam, ale toto porozumenie nie je postačujúce, lebo rovnakú mieru porozumenia by dosiahol v ktorejkoľvek inej podobnej situácii. Poznatok, ktorý prepojí konkrétne použitie alebo použitia vlastného mena „Filip“ s určitým súborom, ktorý má Cyril k dispozícii, sa dá vyjadriť v podobe výroku o identite nasledujúcej formy:

(6) Filip, o ktorom hovorí Alfréd, Barbora a Dušan, je ten istý ako Filip, ktorý je taký a taký,

kde „je taký a taký“ zastupuje určitú informáciu, ktorú Cyril dokáže vybrať z konkrétného súboru. Takto sa môže nadviazať požadované prepojenie.

V tom spočíva jadro vysvetlenia situácie, keď niekto porozumie konkrétnemu použitiu istého vlastného mena: Musí byť schopný formulovať výrok o identite formy (6). Takýto výrok nesie správny druh informácie, ktorý z človeka urobí plnohodnotného účastníka komunikácie. Umožní mu, aby vedel, ktorý súbor má obohacovať o nové informácie, a zároveň vie, z ktorého súboru má používať informácie na obohacovanie súborov ostatných účastníkov diskusie.¹⁰

⁹ Pojem súboru je vo filozofii jazyka a filozofii mysle značne rozšírený. V podobných súvislostiach ho používa napríklad Récanati [17].

¹⁰ Počas niekoľkých rokov som diskutoval na témy spojené s vlastnými menami s Pavlom Cmorejom a Deziderom Kamhalom. Niektoré témy a názory v tejto stati sú ovplyvnené týmito diskusiami, za čo obom ďakujem.

- [1] CMOREJ, P.: *Na pomedzí logiky a filozofie*. Bratislava: Veda 2001.
- [2] CMOREJ, P.: Esencializmus verus antiesencializmus. In: ([1], 91 – 113).
- [3] CMOREJ, P.: Meniteľnosť zloženia jednotlivín a esenciálne vlastnosti. In: ([1], 114 – 124).
- [4] CMOREJ, P.: Empirické esenciálne vlastnosti. In: ([1], 125 – 148).
- [5] CMOREJ, P.: K explikácii pojmu jazykový znak. In: ([1], 213 – 229).
- [6] CMOREJ, P.: O utváraní ideálnych vzorov jazykových výrazov. In: *Organon F* 10, 2003, č. 3, s. 316 – 327.
- [7] CORAZZA, E.: *Reflecting the Mind*. Oxford: Clarendon Press 2004.
- [8] DONNELLAN, K.: Referencia a určité deskripcie. In: *Organon F* 5, 1998, č. 1, s. 31 – 51.
- [9] JESPERSEN, B.: Why the Tuple Theory of Structured Propositions Isn't a Theory of Structured Propositions. In: *Philosophia* 31, 2003, č. 1 – 2, s. 171 – 183.
- [10] KAPLAN, D.: How to Russell a Frege-Church. In: *The Journal of Philosophy* 72, 1975, č. 19, s. 716 – 729.
- [11] KAPLAN, D.: Demonstratives. In: Almog, J. – Perry, J. – Wettstein, H. (eds.): *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press 1989.
- [12] KRIPKE, S.: Speaker's Reference and Semantic Reference. In: French, P. – Uehling, T. – Wettstein, H. (eds.): *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1979.
- [13] KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [14] MCDOWELL, J.: On the Sense and Reference of a Proper Name. In: *Mind* 86, 1977, č. 2, s. 159 – 185.
- [15] PERRY, J.: *Reference and Reflexivity*. Stanford: CSLI 2001.
- [16] PERRY, J.: Frege o demonstratívach. In: *Organon F* 12, 2005, č. 4, s. 407 – 428.
- [17] RÉCANATI, F.: *Direct Reference: From Language to Thought*. Oxford: Oxford University Press 1993.
- [18] SAINSBURY, R. M.: *Reference without Referents*. Oxford: Clarendon Press 2005.
- [19] SOAMES, S.: *Beyond Rigidity*. Oxford: Oxford University Press 2002.
- [20] ZOUHAR, M.: Poznámky o jazyku a ideálnych znakoch. In: *Organon F* 8, 2001, č. 3, s. 314 – 322.
- [21] ZOUHAR, M.: *Podoby referencie*. Bratislava: Iris 2004.

Tento príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/6136/6.

Mgr. Marián Zouhar, PhD.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava I
 SR